

Toplumsal Hafıza Bağlamında Berlin ve Batı Şeria Duvarlarındaki Çizimlerin Politik Okuması

Şeyma TAMER*

Özet

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan sınırlar; yüzyıllardır insanları, toprakları ve yaşamları birbirinden ayırmaktadır. Geçmiş dönemlerde dağlardan, nehirlerden oluşan doğal ve hayali bir çizgiyken, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte çitler, surlar, dikenli teller ve duvarlar şeklinde karşımıza çıktığı görülmektedir. Dünya üzerinde pek çok sınır ve duvar örneği bulunmaktadır. Pakistan-Keşmir, Türkiye-Suriye, Filistin-İsrail, Doğu Almanya-Batı Almanya, Cezayir-Mısır sınırları bunlardan birkaçıdır. Sınırlar bir devlet politikası olarak var olsa da yerleşim yerlerinin ortasına örülen duvarlar, halk tarafından çoğu zaman tepkiyle karşılanmıştır. Özgürlüklerinin kısıtlandığını ve ötekileştirildiklerini düşünen insanlar, içlerinde biriken isyanı zamanla duvarlar üzerinde somutlaştırmıştır. Duvarlar üzerinde somutlaştırılan sadece isyan değil, aynı zamanda toplumsal hafızanın yansımasıdır. Bu çalışmada, sınırların ve duvarların halkın gündelik yaşamı üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna ve duvarlar üzerine çizilen çizimlerin neleri unutmak/hatırlatmak istediğine bakılmıştır. Bu bağlamda Berlin Duvarı (Utanç Duvarı) ve Batı Şeria Duvarı (Ayrım Duvarı) üzerinde yer alan çizimlerden seçilen örneklerden hareketle bir okuma yürütülmüştür.

Abstract

Borders as old as human history: It has been separating people, lands, and lives for centuries. While it was a natural and imaginary line consisting of mountains and rivers in the past, it is seen that with the emergence of nation states, it appears in the form of fences, ramparts, barbed wires, and walls. There are many examples of borders and walls in the world. Pakistan-Kashmir, Turkey-Syria, Palestine-Israel, East Germany- West Germany, Gaza-Egypt borders are some of them. Although borders exist as a state policy, the walls built in the middle of the settlements have often been met with a reaction by the public. People who think that their freedoms are restricted and marginalized have embodied the rebellion that has accumulated within them on the walls over time. It is not only the rebellion that is embodied on the walls, but also the reflection of the social memory. In this study, it has been examined what effect the borders and walls have on the daily life of the people and what the drawings on the walls want to make people forget or remember. In this context, a reading was carried out based on the examples selected from the drawings on the Berlin Wall (Wall of Shame) and the West Bank Wall (Separation Wall).

Anahtar Kelimeler: Sınır, Berlin Duvarı (Utanç Duvarı), Batı Şeria Duvarı (Ayrım Duvarı), Toplumsal Hafıza, Özgürlük

Keywords: Border, Berlin Wall (Wall of Shame), West Bank Wall (Separation Wall), Social Memory, Freedom

* Doktorant, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, seymatamer@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1018-3475

Giriş

*Sevgili Dost,
İnsan yoktu ve sınır yoktu.
İnsan geldi ve elindeki tebeşirlerle sınırlar çizmeye başladı.
Daireler, dikdörtgenler; üçgenler çizdi.
Etrafını çizdiği alanların kenarına,
"BENİM" tabelasını iliştirmeyi de ihmal etmedi.
A. Ali Ural*

İnsanlar var olduğu andan itibaren sınırların da var olduğu düşünülecek olursa bu sınırların her zaman 'sahip olma' amaçlı çizilmediği görülecektir. O halde neden sınırlar çekilir ve duvarlar örülür? Bu sorulara verilebilecek pek çok cevap vardır. Kimi zaman sınır olarak kullanılan duvarlar koruma amaçlıdır, içeriyi dışarıdan, mahremi namahremden ayırır. Geleneksel mimarideki bazı evlerin duvarlar sayesinde, avlularını dışarıdaki namahremden gizleyip, mahrem olana has kıldığı gibi. Ya da sınır kapısı olarak nitelendirilebilecek kapılardan kimlik kontrolü yaparcasına farklı tokmaklara¹ vurmak suretiyle misafirlerin avluya alınması gibi. Şimdilerde ise duvarlarla çevrili bu avlulu evlerin yerini korunaklı sitelerin aldığını söylemek mümkündür.

Duvarlar kimi zaman işgalleri, akınları engellemek için örülür, Çin Seddi bunun en eski somut örneklerinden biridir. Kimi zaman göçmenlere ve kaçakçılara geçit vermemek, kimi zaman kendilerini olumsuz etkenlerden korumak, kimi zaman da kendilerini ötekilerden ayırıştırıp onları tecrit etmek amaçlı örülür. Dünya üzerinde pek çok sınır ve duvar örneği mevcuttur. Pakistan-Keşmir, Türkiye-Suriye, Filistin-İsrail, Doğu Almanya-Batı Almanya, Cezayir-Mısır sınırları bunlardan birkaçıdır. Aslında bir güç belirtisi gibi görünse de çoğu zaman zayıflık belirtisidir tüm duvarlar.

Duvarlar bir devlet politikası olarak var olsa da özellikle yerleşim yerlerinin ortasına örülen duvarlara halk çoğu zaman tepkili yaklaşmıştır. Kendilerini engellediği, ötekileştirdiği ve de özgürlüklerini

¹ Diyarbakır'ın eski yerleşim yerlerindeki sokaklarda ufak bir gezintiye çıkıldığı takdirde bahsi geçen evlere rastlamak mümkündür. Yüksek duvarlarla çevrili avluların giriş kapısının üzerinde genellikle iki tokmak bulunduğu görülmektedir. Kapının aşağısında bulunan ve ince bir ses çıkaran tokmak kadınlar/çocuklar tarafından kullanılırken, kapının üst kısmında bulunan ve daha tok bir sese sahip olan tokmak erkekler tarafından kullanılmaktadır. Kullanılan tokmağın sesi sayesinde ev sahibi gelen kişinin kadın/çocuk ya da erkek olduğunu anlayarak ona göre kendisine çeki düzen vermektedir.

kısıtladığı için, içlerinde biriken isyanı zamanla duvarlar üzerinde somutlaştırmışlardır. Duvarlar üzerinde somutlaştırılan sadece isyan değil, aynı zamanda resmi tarih yazımına karşılık belleklere kazınmak istenen toplumsal hafızanın izdüşümüdür. Bu çalışmada, sınırların ve duvarların, halkın gündelik yaşamı üzerinde nasıl bir etkisi vardır ve duvarlar üzerine çizilen çizimler neleri unutturmamak istemektedir buna bakılmıştır. Çalışma üç başlık altında toplanmıştır. İlk başlık altında sınırlar ve duvarlar hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, ikinci başlık altında toplumsal hafıza konusuna kısaca değinilmiştir. Üçüncü ve son başlık altında ise önce Berlin Duvarı'nın ve Batı Şeria Duvarı'nın tarihçelerine kısaca yer verip ardından Berlin Duvarı ve Batı Şeria Duvarı üzerinde yer alan çizimler üzerine bir toplumsal hafıza okuması yapılmıştır.

Sınırlara ve Duvarlara Dair

Rumca kökenli bir sözcük olan sınır kavramı TDK sözlüğünde: "1. İki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut. 2. Komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi" olarak geçer. Kimi zaman ülkeleri kimi zaman da şehirleri birbirinden ayıran bu sınırlar kullanıldıkları dönemlere ve kullanım amaçlarına göre farklılık arz eder. Ferhad Tekin, Sümerler'in sınırları ya sınır taşlarıyla (kudurru) ya da ağaç kazıklar (pulukku) gibi nesnelere ayırdıklarını belirtirken, devletlerin ise genelde askeri garnizon şehirlerinin adını verdikleri ve muhtemel işgalcilere karşı sınırı savunmak için kurdukları bölgelerle ayırdıklarından bahseder (Tekin, 2014: 25). Dönemin ve buldukları coğrafyanın şartlarına göre sınır çizmek için kullanılan malzemelerin farklılık arz ettiği görülür. Düşmana karşı korunma amaçlı çizilen sınırlar ayırdığı iki alan arasında bir nevi bariyer oluşturmak için inşa edilir. Wendy Brown: "İnşalarına gerekçe oluşturan tehditler farklılık gösterse de bu bariyerler daha ziyade –kişiler, gruplar, hareketler, örgütler, iş kolları veya alanları gibi- birtakım devlet dışı, ulus-aşırı aktörleri hedef alıyor. Uluslararası ilişkilerden ziyade ulus-aşırı ilişkilere, askeri teşebbüslerden ziyade süreklilik gösteren ekseriya gayri resmi veya gizli güçlere tepki olarak inşa ediliyorlar" (Brown, 2011: 26) diyerek konuya açıklık getirir.

Geçmişten günümüze kadar sınır olgusu da çeşitlilik gösterir. Tekin, tüm modern öncesi devletlerde sınırların geçişgen, belirsiz olduğundan ve aynı şekilde egemenliklerin sınırlarının da net bir şekilde tespit edilemeyen kompleks bir ayrım içerdiğinden bahseder (Tekin, 2014: 137). Ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte hem sınır hem de egemenlik an-

layışının değiştiği görülmektedir. Artık belirsizlikten ve geçirgenlikten bahsetmek mümkün değildir. Hatta sınırlar o kadar nettir ki en ufak bir sınır ihlaliyle ülkeler arasında diplomatik gerilimler yaşanması an meselesidir.

Sınırları her ne kadar ayıran, çizgi, hat, ya da bariyer olsa da aynı zamanda ayırdığı iki bölge için de birleştirici ortak bir unsurdur. Bu unsurlardan öne çıkanlardan birisi de duvarlardır.

Duvar hem ayrılık ve işgalin, hem de yerleşimci sömürgeciliğin gerek devlet desteğiyle gerekse kanunsuz bir şekilde kaydettiği genişlemelerden güç alan bölgesel yayılmanın mimari bir aracıdır... Duvar, daha ziyade, iç içe geçmiş iki halkın, parçalanmış egemenliklerin, sömürgeci şiddetin ve sömürgeciliğe karşı başvurulmuş şiddetin, ilhak edilmiş veya ihtilafli toprakların söz konusu olduğu, dünyada eşine rastlanmamış bir duruma karşı devletin değişken yaklaşımına bağlı bir teknolojidir (Brown, 2011: 36).

Çok yönlü bir şekilde ele alan bu yaklaşımdan hareketle, duvarların gerek koruma amaçlı olsun gerekse tecrit etme ve ayrıştırma amaçlı olsun her halükârda devlet politikalarından bağımsız bir şekilde örülmediği aşikârdır. Devlet politikaları gereğince örülen bu duvarlar çoğu zaman çağları da aşan bir nitelik taşır. Bu durumu Deniz Ülke Arıboğan: “Duvar, sadece bir zaman diliminde çevrelediği alan içerisinde yaşayanları değil, nesiller boyu orada şekillenen medeniyeti de koruyacak bir tasarımdı. Yerleşikler mekânlarını sabitleyip, sınırlarını belirginleştirirken, göçer topluluklar ise duvar inşa etmeyip sınırları belirsiz bir alanda yaşamayı tercih ediyorlardı” (Arıboğan, 2019: 19) diye ifade eder. Daha çok duvarların olumlu yönüne değiniyor gibi görünse de aslında özgür ruhların da hapsedildiğini dile getirir. Sınır tanımayan ve göçebe bir hayat sürmeye alışmış romanların yerleşik hayata geçmeye ve apartmanlarda yaşamaya mecbur kılınması da bunun bir örneğidir.

Duvarlar ayrıştırır ama ayrıştırırken de ayrıma maruz kalan insanlarda kolektif bir bilinç oluşmasına neden olur. Bu bilinç onların bir arada daha güçlü, daha dayanıklı olmasını sağlar. İnsanlar, kendilerine engel olarak inşa edilen duvarları, yakınlarından ayıran ya da özgürlüklerinden koparan bir düşman olarak görürler. Ve bunun neticesinde Arıboğan’ın dediği gibi duvarı aşmak için her şeyinden vazgeçmeye hazır birilerinin varlığını da garantilerler. Duvar, öncesinde inşa edenler için engellemek için bir araç iken, onu yıkmaya ya da aşmaya

çalışanlar açısından bir amaca dönüşür. Amaçlar ise, her zaman araçlardan çok daha güçlü motivasyonlar olarak kabul edilir (Arıboğan, 2019: 23). Bu motivasyon onları daha güçlü kılar. Ve kendilerine engel koymak için duvar örenlerle sınırları aşmak için durmadan mücadele ederler. Aşamadıkları yerde ise engellenmek için örülen duvarlara resimler çizerler. Çizdikleri bu resimler aracılığıyla hem dünyaya seslerini duyururlar hem de bir toplumun hafızasını kayıt altına alırlar.

Toplumsal Hafıza

Arapça *hıfz* etmek kökünden gelen *hafıza*, saklamak muhafaza etmek anlamlarına gelir. Daha çok psikolojinin çalışma alanına giren ve bireysel bir şekilde ele alınan hafıza meselesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyolojinin de gündemine girer. İlk olarak Maurice Halbwachs, hafızanın toplumsal çerçevelerinden bahseder ve bunun sadece bireysel anıların bir araya gelmesinden oluşmadığını aynı zamanda toplumlarda öne çıkan fikirlerin geçmiş imgesini yeniden oluşturmak için kolektif hafızadan da yararlandıklarını söyler (Halbwachs, 2016: 19). Sosyal bilimlere kazandırılan *toplumsal hafıza/kolektif bellek* kavramının mecazi bir ifade olarak algılanmaması gerektiğini söyleyen Jan Assmann, Halbwachs'ın mutlak bir yalnızlık içinde yetişen bir bireyin belleğinin olamayacağını ve belleğin ancak sosyalizasyon sürecinde oluşacağını kastettiğini söyler (Assmann, 2018: 44). Assmann kendi çalışmasında daha çok hafızanın hatırlama işlevi üzerinde dururken, Paul Ricoeur ise hafızanın unutma işlevi üzerinde durur. Ricoeur da çalışmasında Halbwachs'ın, hafıza gibi daha önce bireysel şekilde ele alınan bir kavramı, geniş bir yankı uyandıracak şekilde grup ya da toplum adını verdiği kolektif bir varlığa bağladığı için ona olan hayranlığını dile getirir. Toplumsal hafızanın tarihe uygun bir karşılık oluşturduğunu söyleyen Ricoeur, tarihin hafızayı desteklemesinin, eleştirmesinin ya da düzeltmesinin ancak kolektif hafızayla mümkün olduğunu söyler (Ricoeur, 2020: 139). Konuya biraz daha açıklık getiren Paul Connerton; toplumsal hafıza kavramının tarihin yeniden kurulması şeklinde ele alınmasından çok daha özgül bir pratiğe denk düşüğünü ve geçmişte meydana gelen tüm insan faaliyetlerine vakıf olmanın ancak onların bıraktığı izleri takip etmekle mümkün olduğunu söyler (Connerton, 2019: 27).

Geçmişin izlerini takip etmek ve bunun toplumda karşılığını aramak önemlidir, zira tarihi bir olaya dair farklı tarih yazımları söz konusudur. Bunun, geçmişte olanla ilgili olmadığını söyleyen Faruk Karaarslan, daha çok geçmişe bugünden nasıl bakıldığıyla ilgili ol-

duğunu dile getirir ve bugünden geçmişe bakışın neticesinde ortaya çıkan anlatıların temelinde, yeni bir toplumsal hafıza inşası arzusunun yattığını söyler (Karaarslan, 2019: 153). Bazı durumlarda ise günümüzden geçmişe bakıldığında resmi tarih anlatılarının dışında bir şey bulmakta zorlanılır. Zira sözlü tarih çalışmalarının öznesi olan insanların çoktan aramızdan ayrıldığı görülür. Bu aynı zamanda belleğin de ölümü anlamına gelir. Douwe Draaisma bu gibi durumlarda kısmen var olan geçiciliğin ve unutmanın önüne geçebilmek için, önce kil tabletlerin üzerine sonrasında ise kâğıt başta olmak üzere pek çok yüzeye yazılan/çizilen hiyeroglifler, şemalar, çizimler, yazılar gibi yapay bellekler geliştirerek yaşananları ve anıları kayıt altına aldığımızı söyler (Draaisma, 2007: 18-19). Bu sayede insanın ölümüyle birlikte tarihe karışacak olan bellekteki hatıraların ölümünün önüne geçilir. Kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılacak olan hatıraların yerini yapay bellekler alır. “Nasıl ki bir tohumu, filizlenmesi için uygun bir ortama sokmak gerekiyorsa, bizim dışımızda kalan tanıklıklar bütününe de hatıralardan oluşan sağlam bir kütle halini alabilmesi için, anımsatıcı bir tohum gerekir” (Halbwachs, 2018: 13). Bu tohumları Berlin Duvarı üzerinde Almanlar, Batı Şeria Duvarı üzerinde ise Filistinliler ekerler. Ektikleri tohumlar sayesinde maruz kaldıkları ve şahit oldukları her şeyin tüm dünyanın gözü önünde filizlenmesini, nesilden nesile aktarılmasını sağlarlar.

Duvarların Hafızası: Berlin ve Batı Şeria Örneği

Berlin Duvarının Arka Yüzü

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın savaşı kaybetmesi ile birlikte Almanya dört ülke arasında paylaşılır. Zamanla ABD, İngiltere ve Fransa birleşmeyi önerir fakat Sovyetler Birliği buna sıcak bakmaz ve ülke; Doğu Almanya ve Batı Almanya olmak üzere ikiye ayrılır. Zamanla komünist rejimle yönetilen ve baskı altında olan Doğu bloğundaki insanlar kapitalist Batı bloğuna kaçmaya başlar. Bunun üzerine Sovyetler Birliği yönetimindeki Doğu Almanya ekonomisini korumak ve nitelikli vatandaşların ülkeyi terk etmesini önlemek için duvar örmeye karar verir. 1961 yılının ağustos ayında bir gecede 155 km'lik Berlin Duvarı örülür. Başlangıçtaki duvar, Doğu'dan Batı'ya kaçışların önüne geçemeyince zamanla hem duvar hem tel örgüler yükseltilir ve yüzlerce gözetleme kulesi yerleştirilir. Buna rağmen yer altından tünellerle ya da kendi yaptıkları uçan balonlarla karşıya geçenler olur. Binlerce kişi kaçmayı başarırken aynı zamanda yüzlerce kişi de haya-

tını kaybeder. 28 yıl sonra duvarın kaçışları engellememesi ve kalifiye elemanların kaçması sonucu ekonominin kötüye gitmesi sebebiyle Doğu Almanya geçişlere izin verir ve sonunda bir gecede örülen duvar iki yakadaki insanların bir araya gelmesiyle 9 Kasım 1989'da yine bir gecede yıkılır. Duvarın tamamının yıkılması birkaç yıl sürer. Duvarın çok az kısmı yaşananların unutulmaması için yerinde bırakılırken bir kısmı çeşitli müzelerde sergilenir, bir kısmı da farklı ülkelere satılır (Dindar, 2017).

Akrabaları, arkadaşları, insanları birbirinden ayıran duvarın Doğu Almanya'daki yüzü kaçanları rahat görmek için beyaza boyanmışken Batı Almanya'daki yüzü tepki amaçlı çeşitli resimlerle, yazılarla, grafitilerle süslenir. Konumuz bağlamında Berlin Duvarı'nın batı yüzündeki çalışmaların insanlar için ne ifade ettiği üzerinde durulmuş olup, çalışmanın sınırlılıkları gereği duvardaki resimlerin ancak bir kısmı analiz edilebilmiştir.

Şekil 1

Şekil 1'de görülen araba sadece Doğu Almanya'da üretilen ünlü Trabant marka otomobildir. Üzerinde ise Berlin Duvarı'nın yıkılış tarihi yazmaktadır ve bir sembol haline gelmiştir. Doğu ve Batı Almanya olarak Almanya'yı ikiye ayıran bu sınır duvarı yıkıldığı gün Trabant

marka otomobillerle Doğu Almanya'da bulunan insanlar Batı Almanya tarafına geçmiştir. Resimde de duvarın yıkılması ve karanlık bir fondan aydınlık bir gökyüzüne doğru geçişin resmedildiği görülmektedir. 28 yıl boyunca karanlıkta yaşayan bir halkın sonunda aydınlığa ve özgürlüğe kavuştuğunu ifade etmektedir. Bir gün öncesine kadar sınır ihlali sayılacak bu eylem üzerindeki tarihle birlikte hafızalara kazınır.

Şekil 2

Şekil 2'deki resimde ise yine aynı marka otomobilin ABD, İngiltere ve Fransa bayraklarının olduğu ve Doğu-Batı arasında geçişlere izin verilen tek nokta olan Checkpoint Charlie yazan sınır kapısından askerlerin ihtarlarına uymayarak geçtiği görülmektedir. Resimde aynı zamanda tel örgülerin üzerinden atlayan bir asker görülmektedir. Bu asker de Berlin duvarının inşa edilme aşamasındayken, Batı Almanya'ya geçmek için sınırdan atlayarak kaçan Doğu Almanya askeri Hans Conrad Schuman'ı temsil etmektedir. Doğu Almanya'nın baskıcı politikalarından kaçmak ve akrabalarına kavuşmak için yapmış olduğu bu eylem neticesinde Berlin Duvarı'nın sembollerinden biri haline gelmiştir.

Şekil 3

Son olarak şekil 3'teki resimde karanlık bir duvarın üzerinde bulunan Berlyn yazısındaki Y harfinin özgürlük işaretine benzetilerek tel örgüleri kopardığı görülmektedir. Batı merkezli bir bakış açısıyla dünyanın doğusundan yani Tokyo'dan doğup dünyanın batısında Newyork'ta batan ve tam doruk noktasında Beryln üzerinde olan bir güneş ya da ay temsil edilmektedir. Üç kentin de adında geçen "Y" harfi özgürlüğü temsil edercesine büyük bir şekilde çizilmektedir. Duvardaki çizimlerde Almanya bayrağını renkleri olan siyah, kırmızı ve sarı da dikkat çekmektedir. Berlin duvarının yıkılması, sınırların aşılması ve soğuk savaşın sona ermesini temsil ederken, doğudan batıya tüm dünyaya özgürlüğü de beraberinde getirdiği anlamına gelmektedir.

Batı Şeria (Ayrım) Duvarına Yansıyanlar

"14 Nisan 2002'de İsrail hükümeti Batı Şeria'da duvarlar, çitler ve bariyerlerden oluşan bir güvenlik sistemi inşa etmeyi kararlaştırmıştır. İsrail hükümeti bu kararı alırken amacını şu şekilde ifade etmektedir; "Batı Şeria'dan İsrail'e Filistinli terörist grupların girişini engellemek" (Cankara, 2012). Her ne kadar İsrail inşa etmiş olduğu duvarın güvenlik amaçlı olduğunu söylese de 2002 yılında İsrail tarafından inşa edilen duvar Filistinliler tarafından daha farklı algılanmaktadır. "İsrail'in duvar inşası sadece güvenliği sağlama amaçlı değildir. İsrail'in söyle-

mi olan ‘bu duvar Filistin direnişçilerinden İsrail topraklarını ve halkını korumak için inşa edilmiştir’ yargısı gerçeklikten uzaktır. Duvar inşasının en önemli sebebi Batı Şeria’da daha çok toprağın işgal edilmesi ve gelecekte Filistin Devleti’nin tekrar kurulmaması için topraklarının parçalanmasıdır” (Yadak, 2014: 174). Günümüzde yaşananlara bakınca Filistinlilerin haklı olduğunu söylemek mümkündür. 1948 yılında başlayan işgal ve sonrasında 2002 yılında inşa edilen Batı Şeria Duvarı, Berlin Duvarı’nın iki katı yüksekliğinde ve dört katından daha fazla uzunluktadır. Duvar durmadan daha da geniş bir alanı kapsayacak şekilde büyütülmektedir. Geçtiğimiz günlerde 700 km’yi aşan duvarlara ek olarak 40 km duvar yapımına daha onay verildiği bilinmektedir (Canlı, 2022).

Berlin Duvarı’nda olduğu gibi Batı Şeria Duvarı’nın da Filistin’e bakan yüzü çeşitli resimler, yazılar, karikatürler ve grafitilerle süslenmektedir. Aradaki tek ve en büyük fark ise Berlin Duvarı’nın yıkılıp tarihin tozlu sayfalarına gömülürken Batı Şeria Duvarı’nın hâlâ bir insanlık ayıbı olarak yerli yerinde durmasıdır. Çalışma bağlamında Berlin Duvarı çizimlerinde olduğu gibi Batı Şeria Duvarı’ndaki çizimlerde de orada yaşayan halk için ne ifade ettiğine bakılmıştır.

Şekil 4

Şekil 4’te üç semavi din için de kutsal şehir olan Kudüs’teki Mescid-i Aksa görülmektedir. Mescid-i Aksa da Filistinliler gibi duvarlar

ardına hapsedilmiş durumdadır. Duvara çizilen resimde, duvar eller yardımıyla ikiye ayrılıp Mescid-i Aksa özgürlüğüne kavuşturulmaktadır. Çizim oldukça manidardır çünkü İsrail'in yıllardır uyguladığı orantısız güce karşı Filistinliler sadece ellerini kullanmaktadır. Silahlı İsrail askerlerine karşı taş atan Filistinli çocuklar her daim direnişin temsili haline gelmişlerdir. Filistin bir gün özgürlüğüne kavuşur mu bilinmez lakin bu çizimlerle hayallerini gerçekleştirdikleri görülmektedir. Belki de fotoğrafçı, fotoğraf karesine giren ve birbirlerine kollarını kenetleyerek duvardaki çizimi inceleyen üç çocukta bu hayalleri gerçekleştirecek potansiyeli görmüştür.

Şekil 5

Şekil 5'teki çizim de bir önceki çizim kadar manidardır. Bilmeyenler için çok fazla şey ifade etmeyecek olan bu çizim Filistinliler için oldukça anlamlıdır. Resimde yer alan ve karanlık bir zemin üzerine çizilen kadının, ülkesinin esareti için gözyaşı döktüğü görülmektedir. Lakin bu gözyaşları kilit şeklindedir. Boynunda da bir anahtar bulunmaktadır. Anahtar Filistinliler için önemli semboller arasındadır. İsraililer tarafından zorla evlerinden, yurtlarından edildikleri için bir gün evlerine geri dönecekleri umudunu taşımaları sebebiyle anahtar sembolünü pek çok çizimde görmek mümkündür. Eve dönüş yolu damla damla değil, kilit kilit düşen gözyaşından geçmektedir. Bunu gören Filistinliler umutlarını diri tutacak ve asla pes etmeyeceklerdir.

Şekil 6

Şekil 6'da gördüğümüz son resimde ise 1987'de Londra'da kimliği belirsiz kişilerce öldürülen ünlü karikatürist Naci el-Ali'nin çizimi olan Hanzala görülmektedir. Naci el-Ali'nin bir nevi mahlası olan ve direnişin sembolü haline gelen Hanzala hep 10 yaşındadır. Naci El-Ali'nin çocukken vatanından sürgün edildiği yaşa denk gelmektedir. Yamalı elbisesi, diken diken saçlarıyla mazlum coğrafyalarda dünyaya gelen çocuklardan herhangi biridir. Anne adı Nakba'dır; 1948 yılında Filistin'in İsrail tarafından işgal edildiği ve Filistinlilerce 'büyük felaket günü' olarak adlandırılan gündür. Ve ayakkabı numarası bilinmemektedir, zira Hanzala hep yalınayak dolaşmaktadır. Ellerini arkasında birleştirmesinin yanı sıra sırtı her zaman okuyucuya dönüktür, Filistin özelinde tüm halklar özgürlüğüne kavuşuncaya dek yüzünü dönmecektir. Hanzala her ne kadar Naci el-Ali'nin karikatürü olsa da zeytin dalı ya da güvercin gibi tüm insanlar tarafından benimsenen bir özgürlük sembolüdür. Duvardaki çizimler Naci el-Ali'nin olmamakla birlikte Hanzala ve yanında Filistin bayrağı taşıyan çocuklarla birlikte, yıkılan duvarın ardından mavi bir gökyüzüne, özgürlüğe doğru yürüdükleri görülmektedir.

Sonuç

Sınırların tarihinin, insanlığın tarihi kadar eski olduğu pek çoğumuz tarafından bilinir. Malum olduğu üzere göçerlerin sınır diye bir derdi yoktur, özellikle yerleşik hayatı benimseyenler tarafından tercih edilir. Zira sınırlar biz ve onlar ayrımının en somut ifade biçimidir. İçeriye, dışarıdan ayırmanın en etkili yolu olan sınırlar bazen de duvarlarla somutlaştırılır. Kimi zaman savunma amaçlı dış duvarlar örülürken, kimi zaman da bir ülkeyi ikiye bölmek ya da ilhak edilen topraklarda yaşayanları belli bir alana hapsedmek için örülür. Bu çalışmada duvarları örenlerin perspektifinden değil, duvarlara maruz kalanların perspektifinden bakılmaya çalışılmıştır. Özellikle, Almanya'da ve Finlandin'de örülen duvarların insanlar üzerindeki etkileri ve bunun neticesinde hislerini duvarlara yansıtma biçimleri üzerinde durulmuştur.

Duvarlar farklı coğrafyalarda olsa da duvarları örenlere karşı gösterilen tepkilerde ve duvarların arkasına hapsedilen insanların duvarları algılayış biçimlerinde bir farklılık yoktur. Gerek Berlin Duvarı'ndaki gerekse Batı Şeria Duvarı'ndaki çizimler sınır duvarını örenler tarafından görülmemektedir. Zaten duvarın üzerindeki tüm bu yazılar, resimler, karikatürler, grafitiler duvarı ören tarafın görmesi için değildir. Bu çizimlerin amacı izole edilmek istenen ya da tecrit edilen tarafta yaşayan insanların, sınırlara olan tepkisini sözsüz dile getirmek, kendi aralarında bir dayanışma ruhu sağlamak ve toplumsal hafıza aktarımını sağlamak içindir. Bu çizimler; duvar örenlerin karşı tarafında yaşayan insanlar tarafından çizilen ve tüm dünyaya sessiz çığlıklarını duyuran isyanın, direnişin sesidir. İnsanların gören, duyan, yaşayan ama konuşamayan yanıdır. Ve söylenilmesi gereken ama söylenemeyen şeyler çizimlerle fazlasıyla söylenmektedir. Yazının dili evrensel değildir lakin çizimlerin dili evrenseldir. Konuşulmasa da yazılmasa da çizimler aracılığıyla çok daha fazlasının anlaşılması sağlanır. Bir nevi duvarlara, sınırlara, yeryüzündeki tüm haksız uygulamalara başkaldırı niteliğindedir.

Berlin Duvarı'nın yıkılışında bu başkaldırının payı var mıdır bilinmez. Lakin 28 yıl boyunca yerinde duran duvarlar kadar, üzerine çizilen resimler aracılığıyla tüm dünyaya duyurulan sessiz çığlıklar da hafızalarda yerini korumaktadır. Batı Şeria Duvarı da şayet bir gün yıkılırsa, hafızalarda bir utanç abidesi olarak somut varlığının yanı sıra duvarlar üzerinden dile getirilen isyanların kalacağı da aşikârdır. İsyancıların yanı sıra duvardaki çizimler bir zamanlar buldukları bölgede yaşadıklarının kanıtı olarak kalacak ve artık hayatta olmasalar dahi yeryüzünden geçip gittikleri tüm dünyanın hafızasına kazı-

nacaktır. Tıpkı Esaretin Bedeli filminde cezaevinden tahliye olan yaşlı mahkûmun, birilerinin hatıralarında yer almayacağı korkusuyla, intihar etmeden önce kaldığı otel odasının duvarına yazdığı gibi: “Brooks was here”.

Kaynakça

- Arıboğan, Deniz Ülke, 2019, *Duvar*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Assman, Jan, 2018, *Kültürel Bellek*, (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Brown, Wendy, 2011, *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik*, (Çev. Emine Ayhan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Cankara, Yavuz, Cankara, Pınar Özden, 2012, *Batı Şeria Duvar İnşasının Filistin Halkına Ekonomik, Siyasal ve Kültürel Etkileri*, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s. 1241.
- Connerton, Paul, 2019, *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev. Alaeddin Şenel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Draaisma, Douwe, 2007, *Bellek Metaforları Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*, (Çev. Gürol Koca), İstanbul: Metis Yayınları.
- Halbwachs, Maurice, 2016, *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, (Çev. Büşra Uçar), Ankara: Heretik Yayınları.
- Halbwachs, Maurice, 2018, *Kolektif Hafıza*, (Çev. Banu Barış), Ankara: Heretik Yayınları.
- Karaarslan, Faruk, 2019, *Toplumsal Hafıza*, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Ricoeur, Paul, 2020, *Hafıza, Tarih, Unutuş*, (Çev. M. Emin Özcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Tekin, Ferhad, 2014, *Sınırım Sosyolojisi, Ulus, Devlet ve Sınır İnsanları*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Yadak, Abdallatif, 2014, *İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri*, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt 3, Sayı 9.

Elektronik Kaynaklar

- Canlı, Enes, 2022, İsrail Hükümeti, Batı Şeria'nın Kuzeyinde 40 km Duvar İnşaatını Onayladı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-hukumeti-bati-serianin-kuzeyinde-40-kilometre-duvar-insaatini-onayladi/2560278> (Erişim tarihi: 10.04.2022).
- Dindar, İhsan, 2017, *Berlin Duvarı Hakkında Bilinmesi Gerekenler*, <http://www.milliyet.com.tr/tatil/berlin-duvari-hakkinda-bilinmesi-gerekenler-2552265> (Erişim tarihi: 30.01.2020).

Görsel Kaynakları

Şekil 1: https://nl.123rf.com/photo_31650485_berlijn-duitsland-30-augustus-2014-een-deel-van-de-berlijnse-muur-op-m%C3%BChlenstra%C3%9Fe-the-east-side-gallery-he.html?fromid=SXluTjcxNkJCdXIWcENJdmVCbjE3UT09 (Erişim tarihi: 30.01.2020)

Şekil 2: https://nl.123rf.com/photo_38299055_berlijn-duitsland-20-maart-berlijnse-muur-graffiti-gezien-op-22-maart-2015-berlijn-de-east-side-gall.html?fromid=RXINdEFPbHlyMkdBZjEzWkdqSTFuUT09 (Erişim tarihi: 30.01.2020)

Şekil 3: https://nl.123rf.com/photo_38299076_berlijn-duitsland-20-maart-berlijnse-muur-graffiti-gezien-op-22-maart-2015-berlijn-de-east-side-gall.html?fromid=WEVXSnQ0VnJFenliRjZCZ244SjJ3QT09 (Erişim tarihi: 30.01.2020)

Şekil 4: <https://www.ensonhaber.com/galeri/utanc-duvarina-grafitilerle-isyan#2> (Erişim tarihi: 30.01.2020)

Şekil 5: <https://www.ensonhaber.com/galeri/utanc-duvarina-grafitilerle-isyan#14> (Erişim tarihi: 30.01.2020)

Şekil 6: <https://www.ensonhaber.com/galeri/utanc-duvarina-grafitilerle-isyan#28> (Erişim tarihi: 30.01.2020)